

объяснил [и снабдил предисловием] д. чл. Р. геогр. о-ва П.А. Гильтебрандт. – Санкт-Петербург : тип. В. С. Балашева, 1879. – XII, 242 с.

17. *Сниткувене, А. П.* Очерки по истории собирания египетских древностей в Литве / А. П. Сниткувене // Вестник Древней Истории. – 1988. – № 3. – С. 75-93.

18. *Федорова, И. В.* «Путешествие в Святую Землю и Египет» князя Николая Радзивилла и восточнославянская паломническая литература XVII – начала XVIII в. : исследования и текст / И. В. Федорова ; Институт рус. лит. (Пушкинский Дом) РАН. – Санкт-Петербург : Пушкинский Дом, 2014. – 605, [2] с., [6] л. ил.

Клімаў Ігар Паўлавіч

Стылістычныя асаблівасці артыкулаў у «Катэхізісе» (Нясвіж, 1562) Сымона Буднага

Разглядаюцца найважнейшыя стылістычныя рысы і кампазіцыйныя асаблівасці адказаў на пытанні ў старабеларускім друкаваным катэхізісе 1562 г. Сымона Буднага.

Ключавыя словы: катэхізіс; стылістыка; кампазіцыя; старабеларуская мова; старабеларуская літаратура.

Ihar P. Klimau

Stylistic Features of the Articles in «Catechism» (Nyasvizh, 1562) of Simon Budny

The most important stylistic features and composition characteristics of the answers to the questions in the Old Belarusian printed catechism of 1562 written by Simon Budny are considered.

Keywords: catechism; stylistics; composition; Old Belarusian language; Old Belarusian literature.

Катэхізіс пратэстанта Сымона Буднага, надрукаваны кірыліцай (далей – НК), належыць да ліку першых буйных выданняў на старабеларускай мове, хаця і мае ў сваім складзе значныя царкоўнаславянскія дамешкі (у выглядзе цытат і моўных украпванняў). Катэхізіс у гэтай публікацыі падзелены на 4 буйныя (хаця і няроўныя) часткі і складаецца толькі з пытанняў (пазначаны загаловам *ПЫТАНЬЕ*) і адказаў (пазначаны загаловам *ω^мКАЗЬ*). Пытанні, як правіла, дастаткова кароткія, часам фармальныя, адказы на іх звычайна разгорнутыя і працяглыя, часта займаюць па некалькі старонак. Іншыя візуальныя сродкі прыцягнення ўвагі чытача (інверсійны шрыфт) у НК не ўжываюцца. Зрэдку Будны выкарыстаў лічбы (пазначаныя кірылічнымі літарамі) для нумарацыі пазіцый у сваіх пераліках (арк. 18-19 адв; 46 адв.-47; 47 адв.-48 і інш.). У выданні выкарыстоўваюцца маргіналіі, аднак на маргінэсе рэгулярна пазначаюцца толькі крыніцы цытат з біблейнай і царкоўнай літаратуры, да якой звяртаецца Будны. Гэта азначае, што яму даводзілася шырока выкарыстоўваць у адказах самыя разнастайныя дыскурсіўныя сродкі для таго, каб упарадкаваць матэрыял, рабіць яго больш зразумелым для чытача ў такім складаным рэлігійна-педагагічным творы, як катэхізіс.

Далей прыклады з помніка падаюцца з пэўным спрашчэннем: літары, якія цяпер не ўжываюцца, замяняюцца літарамі сучаснага кірылічнага алфавіта, вынасныя літары ўносяцца ў радок, аднак скарачэнні не раскрываюцца. Большасць адказаў у НК складаецца з двух ці трох кампанентаў – тлумачэння і цытаты з Бібліі ці нашмат радзей з царкоўнай літаратуры або тлумачэння, цытаты і высновы (аналізу) з цытаты. Пры гэтым у адным адказе гэтыя кампаненты могуць паўтарацца па некалькі разоў або адсутнічаць зусім (напрыклад, няма тлумачэння, тады адказ пачынаецца непасрэдна з цытаты).

Часцей за ўсё адказ пачынаецца тлумачэннем большай ці меншай працягласці (ад аднаго ці некалькіх радкоў да некалькіх старонак). Будны падае дэфініцыю (звычайна паняцця ці значэння) альбо апісвае рэаліі, аб'екты, з'явы – граматычна, як правіла, у цяперашнім часе, – ці робіць гістарычны экскурс ва ўзнікненне выразу, нормы, практыкі, звычаю – граматычна ў прошлым часе. Найчасцей значэнні выразаў альбо тэрмінаў раскрываюцца з дапамогай дзеясловаў *значыць*, *знаменавати* 'значыць', *ознаменавати* 'азначаць', *(вы)розумети*, *розуметися* 'разумець', *(в)споминати* 'згадаць', *толковати(ся)* і да т. п., напр.: *каждый вже розумети может* (арк. 22). Часам аўтар дэталізуе або ўдакладняе свае тлумачэнні, выкарыстоўваючы складаны злучнік *то есть* (напр. арк. 43, 51 адв., 61, 76, 113, 126 адв.). Не менш часта гэты злучнік выкарыстоўваецца і для сінанімізацыі: *сынъ божий, знову створивши светъ, то есть человека избавивши...* (арк. 42).

Выснова, або аналіз, – гэта кампанент, які па лексіцы істотна не адрозніваецца ад тлумачэння (таму можа замяняць яго), але больш разнастайны і працяглы ў змесце і па сінтаксісе. Тут магчыма ўжыванне заклікаў, звароткаў, загадаў, патрабаванняў, парад, просьбаў, дзеля чаго выкарыстоўваюцца інфінітыўныя канструкцыі кшталту *потреба ведати / чинити / остерегатися; можемъ (вы)розумети; розумети маемъ* і да т. п., формы загаднага ладу (*паметуй* (арк. 25 адв., 32 адв., 61 адв.), *памятуй* (арк. 45), *Обачь* (арк. 30, 40 адв., 44 адв. двойчы), *Припатрися тому* 'прыгледзься да таго' (арк. 30), *розумей* (арк. 31 адв.), *ино бы тое ... нехай ... показали* (арк. 34), *погледи* (арк. 40, 50), *не чини* (арк. 60) і інш.) ці простага будучага часу: *самъ обачишь, самъ собою вырозумеешь, тутъ знойдешъ, везде знайдешъ* і да т. п. Толькі зрэдку такія формы пранікаюць у тлумачэнне: *находимъ у стом писмени* (арк. 38 адв., 53 адв.).

Пераважна ў выснове (аналізе) Будны апелюе да здаровага сэнсу чытача ці да відавочнасці. Вынікам гэтага становяцца ўводныя словы і словазлучэнні кшталту *ясна речъ, явна речъ* (*С которыхъ слов велми явна речъ...* (арк. 21 адв), *Ясна речъ иже сими словы Аїль...* (арк. 32) і інш.). З гэтай мэтай Будным актыўна выкарыстоўваюцца дзеяслоў (*у)видети* ў асабовай форме адз. л. (напр.: *ту явне видишь*, арк. 23, *увидишь иже вси сведчатъ*, арк. 44 адв.) ці мн. л. (напр.: *Сами бо видимы*, арк. 32 адв., *яко и сами на око видимы*, арк. 36, *Видимъ, яко великие муки...*, арк. 130) або розныя формы дзеяслова *ведати*: *Ведомо бо маеть быти* (арк. 43 адв.). Для абагуленай адсылкі ўжываюцца канструкцыі кшталту *каждый розумети может* (арк. 45), *вси посполите тако оную речъ толькуют* (арк. 21 адв.), *таковым обычаем бываетъ* (арк. 130); аргументы супраць ці довады праціўнікаў ўводзяцца канструкцыямі кшталту *некоторые говорятъ*. Не выключае Будны і самога сябе як аўтара-апавядальніка, часам заяўляючы і свае гледжанне: *Домнимаю 'мяркую'* (арк. 26 адв., 45), *мнимаю 'мяркую'* (арк. 29 адв.), *мню 'лічу'* (арк. 32), *мовлю* (арк. 130 адв.) і інш. Пры інтэрпрэтацыі аднаго паняцця ён выказвае ўласную думку, пазначаючы гэта ўстаўнымі канструкцыямі *тако ся ми видитъ* 'так мне бачыцца' (арк. 131), *яко ся мне видитъ* (арк. 132 адв.), *зде видитъ ми ся* (арк. 132 адв.).

Пасля тлумачэння і перад высновай (аналізам) звычайна прыводзіцца рэлігійная цытата (амаль заўжды – на царкоўнаславянскай мове), што пацвярджае ці ілюструе зробленае аўтарам тлумачэнне. Цытата часта ўводзіцца пры дапамозе злучнікаў *яко* ці *иже* або даданым сказам з прэдыкатам маўлення, волевыяўлення ці пісьма і злучнікамі *яко(бы)*, *иже*, *понеже* і інш.: *иже / яко(бы) / понеже богъ / Исусъ / Христоръ / апостоль / пророкъ рече (рек(л)ъ) / мовить (мовиль) / говоритъ (говориль) / кажетъ 'кажа' (поведиль / поведель 'паведамій')* / *повелеваетъ / пишетъ (писаль)*. У іншым выпадку цытата ўводзіцца без злучніка асабовым сказам: *законъ / исходъ* (і іншая біблейная кніга) / *богъ / Исусъ / Христоръ / пророкъ / апостоль кажетъ / мовить / рече / пишетъ (тако)* ці пры дапамозе пасіўнай канструкцыі: *о томъ написано (тако)*, у т. л. са злучнікамі *яко*,

бо, иже, потомужъ і інш.: яко написано. Працяглыя цытаты Будны часам скарачае пры дапамозе выразу *и прочая*. Цытат разам можа прыводзіцца некалькі, у выпадку іх аднатыпнасці яны могуць істотна скарачацца нават без асобных заўваг. Нярэдка замест цытаты прыводзіцца трызізм ці іншы афарызм, напр.: *слово Божие мимо ити не может* (арк. 30адв.), *Безъ родителей бо на светъ никто не народиться* (арк. 51 адв.), *Не гребутъ бо никого, ани до гробу кладутъ, естлибы первой не умерь* (арк. 129 адв.). Часам Будны сваімі словамі пераказвае змест цытаты, спасылаючыся на Хрыста ці на Бога як на свайго «аўтарытэта»: *Хс ... вельми ясне ... поведель* (арк. 21 адв.), *То пакъ Хс указывает* (арк. 22 адв.), *богъ по насъ хочеть* (арк. 76). Зрэдку цытаты могуць выкарыстоўвацца і ў працяглых пытаннях (напр. арк. 46, 132-133).

У выпадку складанага ці працяглага тлумачэння высновы (аналіза) Будны час ад часу выкарыстоўваў дыскурсіўныя сродкі для рубрыкацыі, упарадкавання свайго паведамлення. Часцей за ўсё ён выкарыстоўвае ў сваіх адказах парадкавыя лічэбнікі і няпэўныя займеннікі: *Первая причина...*, *Другая причина...*, *Третья причина...*, *Четвертая причина...* (арк. 39-39 адв.); *Первая часть...*, *Другая ...*, *Третья ...*, *Четвертая ...*, *Иниши* (арк. 114 адв.); *Первый пожитокъ...*, *Другий пожитокъ...*, *Третий пожитокъ...*, *пожитки ... инише* (арк. 129адв.-130 адв., 146). У іншым месцы з гэтай мэтай выкарыстоўваюцца прыслоўі, напр.: *Напервей...*, *Потомъ...* (арк. 133 адв.). Пры вялікіх пераліках Будны звяртаецца да анафары, напрыклад, пачынаючы кожную пазіцыю пераліку словам *крадутъ / крадетъ*, якое на арк. 89адв.-90адв. ужыта напачатку сказа аж 11 разоў. Аналагічны прыём, праўда, не нагэтулькі паслядоўна вытрыманы, сустракаецца і на арк. 84-84 адв., дзе 6 разоў выкарыстаны словы *грехъ і грешать*.

Разгледжаныя стылістычныя асаблівасці адказаў у НК прысутнічаюць і ў пытаннях, якія амаль заўжды з'яўляюцца звяртаннем да аўтара. Таму зусім не рэдка ў выданні трапляюцца працяглыя пытанні. Адно пытанне ў помніку займае аж 2 старонкі (арк. 132-133). Яно служыць уступам ці ўводзінамі да цэлага невялікага трактата, прысвечанага сыходжанню Хрыста ў пекла. Трактат займае 22 старонкі (арк. 133 адв.-144), на якіх падаецца без перарыву на пытанні. Такім чынам, гэты трактат толькі знешне аформлены як вялізны адказ на пытанне. У помніку маюцца і іншыя працяглыя адказы, напрыклад, пра павіннасці, што займае 14,5 старонак (арк. 60 адв.-67).

Можна зрабіць выснову, што падзел НК на адказы і пытанні часткова ўмоўны. Больш-менш працяглыя адказы ў помніку служаць фактычна невялікімі адносна закончанымі артыкуламі, дзе разглядаецца тое ці іншае пытанне. Само пытанне ў такім выпадку выконвае ролю своеасаблівага загалова (ці ўступу), дзе фармулюецца тэма артыкула. Побач з такімі адказамі-артыкуламі ў помніку зусім спарадычна трапляюцца і кароткія адказы пры кароткіх пытаннях – відавочна, што яны маюць дыялагічны характар ці выконваюць пэўную кампазіцыйную функцыю (напрыклад, робяць тэкст катэхізіса менш манатонным). Дарэчы, у кароткіх адказах практычна не сустракаюцца цытаты. У цэлым заўважна, што Будны, імкнучыся захаваць фармальную структуру катэхізіса ў пытаннях і адказах, напаяўняў яе жывым маўленнем свайго рэлігійнага асяроддзя.

Лебедев Евгений Александрович

Визуализация научно-популярной книги в системе развития познавательной активности школьников

Работа затрагивает вопрос развития познавательной активности при помощи одного из популярных жанров – научно-популярной литературы. В ней раскрываются особенности визуального облика научпопа для детей.